

Mgr Anna Dżabagina
Instytut Literatury Polskiej
Wydział Polonistyki UW

Eleonory Kalkowskiej (1883-1937) polsko-niemiecka twórczość i jej recepcja
(streszczenie)

Niniejsza rozprawa stanowi pierwszą historycznoliteracką próbę monograficznego ujęcia całokształtu twórczości Eleonory Kalkowskiej. Moim celem jest nie tylko rekonfiguracja sposobu, w jaki pisarka funkcjonowała w dotychczasowych pracach germanistów i polonistów, lecz także opisanie mechanizmów, które zaważyły na dotychczasowej marginalizacji jej twórczości w badaniach historycznoliterackich. Z jednej strony była ona związana z zawężaniem dzieła autorki *Głodu życia* wyłącznie do kontekstu interwencyjnego dramatu z nurtu Zeittheater. Z drugiej zaś łączyła się z kwestią niejednoznacznej przynależności narodowej pisarki, która interferowała zarówno z recepcją jej twórczości, jak i jej późniejszą (nie)obecnością w obrębie tradycyjnych, unarodowionych kanonów. W niniejszej rozprawie przypadek Kalkowskiej – autorki wielu języków, pogranicza kultur, nieustannie migrującej przez kolejne „centra” i „peryferie” modernistycznej produkcji – pokazany jest z perspektywy przekraczającej narodowy paradygmat. Równie istotnym komponentem rozprawy jest skrupulatna rekonstrukcja biografii Kalkowskiej, oparta na szczegółowych badaniach archiwalnych (przeprowadzonych przede wszystkim w Deutsches Literatur Archiv w Marbach, Akademie der Künste w Berlinie oraz w zbiorach prywatnych prof. Tomasza Szaroty, wnuka pisarki).

Krytycznej rekonstrukcji stanu badań oraz opisaniu inspiracji metodologicznych poświęcony został wstęp (*Kartografia*). Przedstawione w nim koncepcje wyrastają przede wszystkim ze studiów rozwiniętych na gruncie zwrotu przestrzennego. W niniejszej rozprawie wykorzystuję narzędzia z zakresu geopoetyki, badań nad modernizmem transnarodowym i formacją „modernizmu wygnańczego” (*exile studies*), a także koncepcje wypracowane na gruncie feminizmu umiejscawiania. Istotną dla mojej rozprawy jest również idea „światowej republiki literatury” Pascale Casanovy, która opisywała mechanizmy rządzące ponadnarodowym polem literackim oraz wymogi, stawiane pisarzom z kręgów językowych, znajdujących na niższych pozycjach w hierarchii „światowego” literackiego prestiżu. Skonstruowana w ten sposób siatka teoretyczna umożliwiła mi przedstawienie Kalkowskiej jako istotnej, choć zapoznanej, aktorki

transnarodowej sieci modernizmu. Jej twórczość została przeze mnie wpisana w ponadnarodowe konteksty i powiązania oraz umiejscowiona na tle głównych punktów na mapie jej aktywności: „młodopolskiego” Paryża, weimarskiego Berlina i „uchodźczego” Londynu.

Rozprawa jest podzielona na trzy części, których granice podyktowane zostały przez ramy chronologiczno-biograficzne, odsyłające zarówno do cezur historycznych, jak i do punktów zwrotnych w życiu i twórczości Kalkowskiej. Część pierwsza (*Migracje*) opisuje etap wczesnych wędrówek i poszukiwań twórczych, przypadających na lata 1883-1918. W otwierającym tę część rozdziale zostały opisane losy rodziny pisarki oraz pierwsze środowiska, w których funkcjonowała. W kolejnym fragmencie obszernej analizy poddany został młodopolski debiut Kalkowskiej, czyli zbiór opowiadań *Głód życia* (1904). W rozdziale poświęconym wojennym losom pisarki skupiłam się przede wszystkim na jej pacyfistycznym tomie poezji *Der Rauch des Opfers* (1916), który wpisałam w kontekst rozwijającego się od końca XIX wieku splotu pomiędzy feminizmem a pacyfizmem (manifest Kalkowskiej umieszczam z jednej strony na tle powieści *Precz z orężem!* Berthy von Suttner, z drugiej zaś na eseju *Trzy Gwinee* Virginii Woolf). W ostatnim rozdziale pisarka została ukazana jako „agentka sprawy polskiej”, w rolę której wcieliła się pod koniec I wojny światowej, podejmując się współpracy z berlińskim periodykiem „Polnische Blätter” Wilhelma Feldmana. W części drugiej (*Zamek i poetka*), obejmującej lata 1918-1933 zanalizowano, w jaki sposób pisarka wykorzystywała potencjał wyemancypowanej i internacjonalistycznej stolicy Niemiec. W pierwszym rozdziale naszkicowana została konstelacja kobiet-artystek, której częścią była Kalkowska. Na jej tle zinterpretowana została sztuka *Katharina*, którą można postrzegać jako rodzaj *herstorycznego* portretu Katarzyny Wielkiej. W dalszej części omawiam starania Kalkowskiej, by z dramatopisarki *in spe* stać się autorką sceniczną. Momentem przełomowym pod tym względem był rok 1929 roku, w którym na sceny Dortmundu i Berlina (a następnie między innymi Warszawy, Torunia i Lwowa) trafiła *Sprawa Jakubowskiego*. W tym rozdziale skupiam się przede wszystkim na mechanizmach recepcji oraz na narodowych zawłaszczaniach, przedmiotem których stał się słynny dramat. Ostatni rozdział przedstawia okres rozkwitu twórczości Kalkowskiej, zyskującej coraz większe uznanie w niemieckojęzycznym polu literackim, który został gwałtownie przerwany po przejściu władzy przez NSDAP. Część trzecia (*Exodus*) opisuje uchodźcze losy pisarki, pokazane na tle losów formacji modernizmu wygnańczego. Szczególną uwagę poświęciłam kwestii interseksyjnego wykluczenia, na które Kalkowska jako pisarka o niejednoznacznej, wielopozycyjnej tożsamości narodowej była nadzwyczaj narażona. Pokazuję, że stan ten wpływał zarówno na jej

funkcjonowanie w uchodźczym Paryżu i Londynie, jak i na późniejsze wymazanie pisarki z horyzontu zainteresowań badaczy spod znaku *exile studies*. We fragmentach interpretacyjnych analizuję powstałą w tym czasie publicystkę Kalkowskiej, a także dramaty wykraczające poza estetykę *Zeittheater: Sein oder Nichtsein* (utwór trafił na scenę londyńskiego Phoenix Theatre w 1939 roku) oraz *L'Arc de Triomphe* (zaświadczający przejście pisarki od interwencyjności i polityczności do uniwersalnych, egzystencjalnych zagadnień). Ten ostatni, jako jedyny dramat napisany przez Kalkowską w sytuacji wymuszonej dyslokacji, czytany jest przeze mnie między innymi przez pryzmat materializmu biograficznego.

W *Epilogu* podsumowuję najważniejsze wnioski moich badań nad przypadkiem Kalkowskiej. W tym fragmencie pokazuję również, w jaki sposób niniejsza rozprawa wpisuje się w nurt kreowania nowej, „możliwej historii literatury”, krytycznej wobec klasycznych paradygmatów historycznoliterackich oraz uwrażliwionej na zjawiska, które w ich obrębie pozostawały na marginesie. Pokazana w ten sposób twórczość Kalkowskiej, która wymykała się z dotychczasowych unarodowionych narracji historycznoliterackich, w tym nowym nurcie ma szansę znaleźć właściwe sobie miejsce.

Anna Dzebel